

První mezinárodní farmaceutická výstava ve Vídni 1883 a rakousko-uherská farmacie

LADISLAV SVATOŠ

The First International Pharmaceutical Exhibition, held in Vienna 1883, and Austro-Hungarian pharmacy. The paper deals with the opportunity for Austro-Hungarian pharmacists to exhibit their discipline in the international dimension (though mainly German-speaking countries in the Central Europe – Germany and Austria) not only for the professional public but also to present in an organized way the state of pharmacy in Austria-Hungary. Attention is paid to pharmaceutical societies, important personalities, and companies.

Key words: history of pharmacy • exhibitions • pharmaceutical societies • pharmaceutical technology • pharmaceutical companies

Historie moderních průmyslových a kulturně reprezentativních výstav sice začíná hluboko v 18. století, nicméně rozvinula se až v tom následujícím. V jeho první polovině proběhla Evropou vlna výstav, které byly po francouzském vzoru programově „národní“, tedy omezené na konkrétní stát, a prezentovaly zejména průmyslovou vyspělost dané země. Londýnskou výstavou roku 1851 dostal tento fenomén „světový“ rozměr. Přehlídky výrobků se staly fórem soutěžení a demonstrací úspěchů jednotlivých států i místem šíření technologických novinek a navazování kolegiální spolupráce. Brzy se prosadilo dělení do sekcí a expozice začaly zahrnovat i umělecká díla. Na významu získal časem i doprovodný společenský program.¹ Tradice těchto průmyslově-kulturních podniků trvá dodnes, stačí vzpomenout EXPO, kde již alespoň mediálně nabyla kulturní a zábavní složka vrchu. Tematické celky v rámci výstav často představovaly rozličné profesní skupiny, od čehož byl jen krok k uspořádání samostatných oborových výstav. Jednou z nich byla i mezinárodní farmaceutická výstava, která se konala ve Vídni v srpnu roku 1883.

---

¹ Přehledně k velkým výstavním podnikům Jaroslav HALADA – Milan HLAVAČKA. *Světové výstavy. Od Londýna 1851 po Hannover 2000*. Praha, 2000. ISBN 80-7277-012-8.

Příprava výstavy a její organizátoři

Po návratu k ústavnosti počátkem 60. let 19. století a v prostředí prosincové konstituce z roku 1867, zajišťující mimo jiné občanům právo spolčovací,² vzkvétal v Rakousku-Uhersku spolkový život. Počátkem 80. let existovala četná sdružení farmaceutů, jejichž profesní organizace v podobě státem nařízených grémíí ostatně pocházely již z tereziánského období.³ Nepřekvapí tedy, že se idea výstavy poprvé objevila na půdě Rakouské farmaceutické společnosti⁴ (Österreichische pharmazeutische Gesellschaft, ÖPhG), kde ji na valné hromadě 19. září 1881 prezentoval lékárník ze Štýrského Hradce Anton Nedwed.⁵ Mělo jít o rakouskou celostátní reakci na řadu farmaceutických výstav, které již proběhly v Evropě (Německo, Anglie, Španělsko) i v zámoří (USA). Činovník společnosti Alois Hellmann⁶ však navrhl dát výstavě mezinárodní rozměr. Lékárník

² Konkrétně ústavní zákon č. 142 z 21. prosince 1867, článek 12: „Die österreichischen Staatsbürger haben das Recht, sich zu versammeln und Vereine zu bilden.“ *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1867*. Wien, 1867, s. 394–396. Dostupné on-line z <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1867&size=45&page=422> (28. 8. 2013).

³ Výčet korporací a spolků zpracoval Otto NOWOTNY. Zur Geschichte der pharmazeutischen Vereine in Österreich. *Österreichische Apotheker-Zeitung*, 16, 1962, Nr. 38, s. 497–502, srov. též Václav RUSEK. Historie farmaceutických organizací v přehledu. In *Farmaceutické prehlady 1973*, Bratislava, 1973, s. 99–113.

⁴ Österreichische pharmazeutische Gesellschaft existovala v letech 1873–1938 a sdružovala lékárníky, majitele i zaměstnance (tzv. kondicinující), v rámci předlitavské části Rakousko-Uherska. Usilovala obecně o povznesení a hájení zájmů lékárnického stavu a přinejmenším v některých sekcích byla silně orientována na vědu. Viz Kurt GANZIGER. Die „Österreichische pharmazeutische Gesellschaft“ 1873–1938. *Österreichische Apotheker-Zeitung*, 34, 1980, Nr. 1, s. 3–6, k založení a dějinám též jubilejní spis *40 Jahre Österreichische pharmazeutische Gesellschaft in Wien 1873–1913*. Wien, 1913. Novodobá společnost pod stejným názvem působí v Rakousku od roku 1979.

⁵ Zpráva o V. řádné valné hromadě Rakouské farmaceutické společnosti ve dnech 19.–20. září 1881 ve *Pharmaceutische Post*, 14, 1881, Nr. 19, s. 367–375.

⁶ Alois Philipp Hellmann (1841–1903), rodák z města Albrechtic, farmaceut a organizátor stavovského života. V roce 1868 založil (a do roku 1882 vedl) časopis *Pharmaceutische Post*, který se stal spolu s *Zeitschrift des Allgemeinen österreichischen Apotheker-Vereines* nejdůležitějším oborovým periodikem své doby v Rakousku-Uhersku. Byl rovněž jedním ze tří hlavních zakladatelů Österreichische pharmazeutische Gesellschaft v roce 1873 a později v letech 1889–1899 také jejím předsedou. Celoživotní přátelství se slezským farmaceutem Gustavem Hellem (viz níže) stvrdil sňatkem s jeho sestrou Emilíí. Viz nekrolog ve *Pharmaceutische*

Mayer z Gleisdorfu naopak žádal omezení vyloučením tzv. tajných přípravků (Geheimmittel).⁷ Oba podněty byly přijaty.

V dubnu 1882 vyzvalo prezidium ÖPhG oběžníkem všechna grémia a farmaceutické korporace k účasti na přípravě výstavy. Prezentovalo návrh jako možnost přehlídky domácího průmyslu a příležitost k seznámení s posledními novinkami zahraniční farmacie.⁸ Výzvu vyslyšely hlavní organizace, nicméně odezva řady dalších byla opatrná nebo přímo odmítavá. Na 4. listopadu 1882 svolal předseda ÖPhG Gustav Hell⁹ do Vídně schůzi výstavního výboru, jíž se kromě této organizace účastnili zástupci Všeobecného rakouského spolku

Post, 36, 1903, Nr. 23, s. 330–338, a biografické heslo ve Wolfgang-Hagen HEIN – Holm-Dietmar SCHWARZ. *Deutsche Apotheker-Biographie*. I. Band. Stuttgart, 1975, s. 259–260.

⁷ K těmto přípravkům neznámého složení, nezaloženým na vědecké bázi, viz heslo Geheimmittel v *Real-Enzyklopädie der gesamten Pharmazie*. V. Band. Berlin–Wien, 1905, s. 548–557, dále např. Wolfgang SCHNEIDER. *Geheimmittel und Spezialitäten. Sachwörterbuch zu ihrer Geschichte bis zum 1900* (= Lexikon zur Arzneimittelgeschichte, Band IV.). Frankfurt a. M., 1969, a Elmar ERNST. *Das „industrielle“ Geheimmittel und seine Werbung. Arzneifertigwaren in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts in Deutschland*. Würzburg, 1975. V době výstavy byl již v odborných kruzích pohled na tajné přípravky značně kritický – srov. např. Georg Christian WITTSTEIN. *Taschenbuch der Geheimmittellehre. Eine kritische Uebersicht aller bis jetzt untersuchten Geheimmittel*. Nördlingen, 1871. Právě v roce 1883 vydala rakousko-uherská ministerstva vnitra a obchodu nařízení zakazující prodej přípravků s tajným složením – Alfred BREIT. *Anfänge einer pharmazeutischen Spezialitätengesetzgebung in Österreich*. In *Beiträge zur Geschichte der Pharmazie in Österreich* (= Veröffentlichungen der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie e. V., Neue Folge, Band 18). Wien, 1961, s. 69–81.

⁸ Oběžník publikován 16. dubna 1882 ve *Pharmaceutische Post*, 15, 1882, Nr. 8, s. 137–138.

⁹ Gustav Hell (1843–1921), vídeňský rodák usazený v Opavě, farmaceut. Se svým švagrem A. P. Hellmannem stál r. 1873 u zrodu ÖPhG, jejímž prezidentem byl v období 1875–1889. V letech 1878–1914 předsedal hlavnímu slezskému lékárnickému grémiu. Založil v Opavě r. 1883 firmu G. Hell & Comp., která se stala jedním z nejvýznamnějších domácích farmaceutických podniků, produkovala řadu galenických, farmaceutických a chemických přípravků, obvazového materiálu i specialit. Uznání dosáhl i jako autor odborných příruček. Jeho *Pharmaceutisch-technisches Manuale* a *Die pharmaceutische Nebenindustrie* se dočkala několika vydání. Viz nekrolog ve *Pharmaceutische Post*, 54, 1921, Nr. 51, s. 409–413, a biografické heslo ve Wolfgang-Hagen HEIN – Holm-Dietmar SCHWARZ. *Deutsche Apotheker-Biographie*. I. Band. Stuttgart, 1975, s. 257–258. K jeho působení coby průmyslníka Rudolf GROF. Zrod farmaceutického závodu Galena. In *Sborník příspěvků k dějinám farmacie Severomoravského kraje*. Ostrava, 1976, s. 31–41.

lékárníků¹⁰ (Allgemeiner österreichischer Apotheker-Verein, AÖAV), hlavních lékárnických grémií ve Vídni, Štýrském Hradci a Opavě a dolnorakouských grémií z Melku a Fünfhausu. Zastoupení tu již měly i vídeňské firmy G. & R. Fritz, R. Siebert, Franz Wilhelm a Wolff & Söhne. Předsedou zasedání byl zvolen Rudolf Schiffner,¹¹ zapisovatelem A. Hellmann. Projednávaly se návrhy programu a realizace výstavy, které vypracovalo prezidium ÖPhG. Nejdůležitějším závěrem jednání bylo rozhodnutí výstavu uspořádat v srpnu roku 1883 v budově Zahradnické společnosti (Gartenbau-Gesellschaft) ve Vídni, pokud bude dobrý ohlas ze strany vystavovatelů. K vystavení měly být připuštěny všechny přípravky a zboží sloužící k léčebným účelům, speciality se složením a způsobem přípravy založeným na racionální a vědecké bázi, také všechny pomůcky, přístroje a stroje užívané v lékárnách a laboratořích. Na pokrytí počátečních výdajů spojených s organizací byl vytvořen fond ve výši 450 zlatých. Realizací výstavy byl pověřen výstavní výbor složený ze zástupců uvedených korporací, dále firem a expertů. Praktické provedení však mělo být svěřeno patnáctičlennému výkonnému výboru, do jehož ustanovení byli vedením celé záležitosti pověřeni A. Hellmann a Hans Heger.¹²

¹⁰ Allgemeiner österreichischer Apotheker-Verein vznikl roku 1861 fakticky rozšířením Moravského spolku lékárníků (Mährischer Apotheker-Verein), který již koncem 50. let sdružoval mnoho dolnorakouských farmaceutů. Zakladatelskou osobností obou těchto sdružení byl Martin Salomon Ehrmann (1795–1870). Postupně při AÖAV vznikla odborná škola, chemická a bakteriologická laboratoř, ústav pro zkoumání potravin a historická sbírka. Spolek se stal vlivným činitelem při řešení farmaceutické problematiky v Rakousku-Uhersku. Jeho tiskovým orgánem byl časopis *Zeitschrift des Allgemeinen österreichischen Apotheker-Vereines*, který vycházel v letech 1863–1921. V době konání výstavy měl AÖAV přes 600 členů ze všech oblastí Předlitavska. K počátkům spolku viz spis *Allgemeiner österreichischer Apotheker-Verein 1861–1911*. Wien, 1911.

¹¹ Rudolf Schiffner (1818–1900), vídeňský lékárník, syn několikanásobného rektora vídeňské univerzity Johanna Christiana Schiffnera. V letech 1871–1892 předseda AÖAV. Stál u zrodu spolkové sbírky léčiv, chemické laboratoře, farmaceutické školy a inspiroval další aktivity, které sdružení etablovaly jako přední farmaceutickou korporaci v Rakousku-Uhersku a vysloužily jí mezinárodní uznání. Viz Schiffnerův medailon u příležitosti jeho odstoupení z předsednictví v *Zeitschrift des Allgemeinen österreichischen Apotheker-Verein*, 30, 1892, Nr. 36, s. 828–831, a nekrolog tamtéž, 38, 1900, Nr. 6, s. 147–151.

¹² Hans Heger (1855–1940), rodák z Opavy, farmaceut a chemik, vydavatel časopisů *Pharmaceutische Post* (od 1883, kdy ho odkoupil od svého bývalého nadřízeného A. P. Hellmanna), *Österreichische Chemiker-Zeitschrift* a mnoha dalších. Odborně se zabíral hygienou potravin, v roce 1891 stál u zrodu komise pro vypracování rakouského potravního kodexu. Viz Otto NOWOTNY. Dr. Hans Heger in memo-

Případný výnos výstavy měl být poukázán podpůrnému lékárnickému spolku Hygiea.¹³

Výkonný výbor se sešel poprvé 8. února 1883 a po pěti zástupcích v něm měli Všeobecný rakouský spolek lékárníků, Rakouská farmaceutická společnost a vídeňské hlavní lékárnické grémium. Prezidentem akce byl zvolen Anton von Waldheim,¹⁴ jeho zástupcem Alois Hellmann, sekretáři Ferdinand Kwisda¹⁵ a Hans Heger, pokladníkem Richard Seipl. Usnesení vzešlá z tohoto zasedání vymezila fakticky rámec i obsah výstavy. Jednalo se vlastně o program s praktickými pokyny pro vystavovatele, který připravili prozatímní jednatelé A. Hellmann a H. Heger a nyní byl schválen jako takzvaná všeobecná ustanovení. Podle nich se výstava bude konat 11. až 27. srpna 1883 v prostorách Zahradnické společnosti ve Vídni a jejími pořadateli jsou Všeobecný rakouský spolek lékárníků, Rakouská farmaceutická společnost, hlavní lékárnická grémia ve Vídni, Štýrském Hradci a Opavě a dolnorakouská grémia ve Fünfhausu a Melku. Organizace výstavy tedy zjevně stála na několika málo osobách, které byly často členy ve více z uvedených korporací. Jádrem byla ÖPhG a AÖAV, grémia ve Vídni a přilehlých

---

riam. *Österreichische Apotheker-Zeitung*, 44, 1990, Nr. 16, s. 308–309, a Wolfgang-Hagen HEIN – Holm-Dietmar SCHWARZ. *Deutsche Apotheker-Biographie*. I. Band. Stuttgart, 1975, s. 254–255.

¹³ Zpráva o zasedání výboru ve *Pharmaceutische Post*, 15, 1882, Nr. 22, s. 394–396. Spolek Hygiea byl ustanoven v prosinci 1880 a měl z výnosu pravidelných členských příspěvků jednotlivců i vloženého kapitálu stavovských korporací, uložených zpravidla jako cenné papíry, finančně vypomáhat kolegům ve hmotné nouzi a jejich rodinám – sdělení o založení v *Zeitschrift des Allgemeinen österreichischen Apotheker-Vereines*, 18, 1880, Nr. 34, s. 541–542.

¹⁴ Anton Schürer von Waldheim (1830–1899) byl čelným představitelem rakousko-uherské farmacie 2. poloviny 19. století. Pocházel z vídeňské lékárnické rodiny, v letech 1871–1897 byl předsedou vídeňského hlavního lékárnického grémia, od roku 1892 vedl AÖAV a zastával různé funkce v řadě dalších farmaceutických spolků. Byl členem komise pro VI. a VII. vydání rakouského lékopisu (*Pharmacopoea austriaca*) a mimořádným členem nejvyšší zdravotní rady státu. Zastupoval rakouskou farmacii na mezinárodních kongresech v Paříži (1864), Vídni (1868), Petrohradě (1875), Londýně (1881) a Bruselu (1885). Pro jeho zásluhy a povahové vlastnosti se mu dostalo přívěsek Otec rakouské farmacie a Farmaceutický Bismarck. Viz nekrolog ve *Pharmaceutische Post*, 32, 1899, Nr. 34, s. 455–457, a biografické heslo ve Wolfgang-Hagen HEIN – Holm-Dietmar SCHWARZ. *Deutsche Apotheker-Biographie*. II. Band. Stuttgart, 1978, s. 605–606.

¹⁵ Ferdinand Kwisda byl vídeňský lékárník, člen tamního hlavního grémia, ve výstavním výboru jako delegát AÖAV.

Dolních Rakousích. Ze Štýrska myšlenka výstavy vzešla a spojnicí se vzdálenou slezskou Opavou tvořil agilní farmaceut a továrník Gustav Hell.

Výstava byla rozdělena do šesti skupin, v jejichž čele stáli zvolení komisaři. Jednalo se o následující sekce: I. nástroje a pomůcky sloužící farmaceutickým účelům (komisař Richard Godeffroy¹⁶), II. literatura z oblasti farmacie a jejích pomocných věd (Franz Klinger¹⁷), III. zařízení a stroje k výrobě léčiv (Jacques Rainer¹⁸), IV. veškeré předměty a pomůcky potřebné a užívané v lékárnictví (Hugo Bayer¹⁹), V. k léčivým účelům užívané drogy, chemické produkty a farmaceutické přípravky a zboží vůbec (Adolf Friedrich a Alexander Rosenberg²⁰), VI. příspěvky k dějinám lékárnictví (Alois Philipp Hellmann).

Prezentace jednotlivých vystavovatelů měla posoudit komise, která je mohla ocenit ve třech kategoriích – čestné uznání, zlatá nebo stříbrná medaile. Účastníci se rovněž měli podílet na nákladech výstavy poplatkem za výstavní místo ve výši 5, 10 nebo 20 zlatých za m² v závislosti na typu zabraného místa. Výkonný výbor měl v gesci propagaci výstavy, praktické organizační záležitosti a také vydání výstavního katalogu. Jako závěrečný termín pro přijímání přihlášek byl stanoven 30. duben 1883.²¹ Na tomto místě je nutno poznamenat, že definitivní rozhodnutí o uspořádání výstavy bylo stále vázáno na zájem vystavovatelů.²²

¹⁶ Richard Godeffroy (1847–1895) byl farmaceut a chemik, v letech 1871–1888 vedoucí farmaceutické školy při vídeňském hlavním lékárnickém grémiu, od roku 1879 do své smrti také profesorem na K. k. Technologisches Gewerbemuseum ve Vídni. K 25. výročí založení zpracoval dějiny AÖAV. Viz nekrolog ve *Pharmaceutische Post*, 28, 1895, Nr. 43, s. 497, a heslo ve Wolfgang-Hagen HEIN – Holm-Dietmar SCHWARZ. *Deutsche Apotheker-Biographie*. I. Band. Stuttgart, 1975, s. 212.

¹⁷ Franz Klinger byl v letech 1863–1886 šéfredaktorem *Zeitschrift des Allgemeinen österreichischen Apotheker-Vereines*, časopisu sice spolkového, nicméně programově orientovaného na odbornou farmacii a příbuzné přírodní vědy.

¹⁸ Jacques Rainer byl vídeňský lékárník, funkcionář tamního hlavního lékárnického grémia a podpůrného spolku Hygiea.

¹⁹ Hugo Bayer (psáno i Baier) byl vídeňský lékárník, člen tamního hlavního lékárnického grémia, v době konání výstavy pokladník podpůrného spolku Hygiea.

²⁰ Oba komisaři byli lékárníci, prvního delegovala ÖPhG, druhého vídeňské hlavní grémium.

²¹ Zpráva o ustavující schůzi výkonného výboru ve *Pharmaceutische Post*, 16, 1883, Nr. 7, s. 73–74, přetisk všeobecných ustanovení tamtéž, Nr. 11, s. 122–124.

²² Viz shrnutí historie akce ve výstavní příloze listu *Pharmaceutische Post*, která vycházela v srpnu a září 1883 pod názvem *Ausstellungs-Zeitung der „Pharmaceutischen Post“*, zde Nr. 1, s. 2–4.

V dalších měsících probíhala praktická část přípravných prací. Podařilo se uzavřít dohodu s ministerstvy obchodu a financí, podle níž budou neprodané výstavní předměty ze zahraničí osvobozeny od cla. Pro domácí vystavovatele byla důležitá úmluva s ředitelstvím železnice, osvobozující zpětnou přepravu exponátů z výstavy od poplatků.²³ Vzhledem k tomu, že k stanovenému datu 30. dubna se sešlo 108 přihlášek, bylo dne 5. května 1883 na zasedání velkého výstavního výboru rozhodnuto s konečnou platností o tom, že akce bude uspořádána. Zároveň byl prodloužen termín podávání přihlášek do konce května.²⁴ Před vypršením termínu zájem značně vzrostl, takže nakonec se na výstavě podílelo 302 vystavovatelů, z toho 267 zpoplatněných.

Dobovou zvyklostí a vlastně i společenskou povinností bylo získat pro akci tohoto druhu záštitu urozené osobnosti, pokud možno z panovnického rodu. Na audienci 18. června požádala delegace výkonného výboru v čele s Waldheimem o tuto laskavost císařova bratra, arcivévodu Karla Ludvíka (1833–1896). Ten posléze prosbě vyhověl a protektorátu se zhostil.²⁵

V průběhu července přípravy vrcholily. Velký výstavní výbor byl doplněn zástupci mnoha korporací, jako například děkanem vídeňské lékařské fakulty Augustem Voglem,²⁶ delegáty živnostenského spolku a obchodní komory, města Vídně atd. Rozvržením výstavního prostoru byl pověřen architekt Friedrich Dressnandt. Výkonným výborem byly sestaveny předpisy poroty a jmenování komisari, kteří měli posoudit vystavené objekty a rozhodnout o udělení cen.²⁷

²³ *Pharmaceutische Post*, 16, 1883, Nr. 18, s. 211–212, a Nr. 19, s. 223–224.

²⁴ Oznámení z *Pharmaceutische Post*, 16, 1883, Nr. 20, s. 232, srov. též *Ausstellungs-Zeitung der „Pharmaceutischen Post“*, Nr. 1, s. 2–4.

²⁵ *Pharmaceutische Post*, 16, 1883, Nr. 26, s. 291–192. Delegace využila příležitosti a postěžovala si na z pohledu lékárníků nežádoucí jevy ve farmacii, jako praxi vydávání léčiv v nemocnicích a obecně činnost drogistů. Osoba arcivévodovy byla volena jistě i s ohledem na fakt, že stejnou čestnou funkci zastával již na světové výstavě pořádané roku 1873 rovněž ve Vídni.

²⁶ August Emil Vogl (1833–1909), rodák z lékárnické rodiny v Hranicích na Moravě, farmakognost. Působil jako mimořádný profesor botaniky a zoologie na německé polytechnice v Praze a jako řádný profesor farmakognozie a farmakologie na univerzitě ve Vídni. Zde byl celkem v pěti funkčních obdobích děkanem lékařské fakulty a v akademickém roce 1887/1888 dokonce rektorem. Viz Burkhard REBER. *Galerie hervorragender Therapeutiker und Pharmakognosten der Gegenwart*. Genève, 1897, s. 9–11, a Voglův nekrolog v *Zeitschrift des Allgemeinen österreichischen Apotheker-Vereines*, 47, 1909, Nr. 31, s. 350–352.

²⁷ *Pharmaceutische Post*, 16, 1883, Nr. 29, s. 326–330.

Výstava byla slavnostně otevřena 11. srpna a trvala do 27. srpna 1883. Podle finančního vyúčtování, které bylo zveřejněno v prosinci, skončila úspěchem. Celkové příjmy tvořily 11 538 zlatých 35 krejcarů, z nichž mohlo být po odečtení nákladů poukázáno 4 140 zl 44 kr ve prospěch lékárnického podpůrného spolku Hygiea. Ve skutečnosti však tvořila aktiva spolku vzešlá z výstavy 5 000 zl ve formě tzv. papírové renty²⁸ a v hotovosti 200 zl 97 krejcarů. Navíc spolku věnovala z důvodu neúčasti na výstavě firma Pfanzert's Nachfolger 300 zlatých a firma Lüdesdorf 100 zlatých.²⁹ Finančního cíle výstavy tedy bylo dosaženo. V tisku bylo farmaceuty navíc kvitováno, že úspěch jejich výstavy přinesl zisk, zatímco současně probíhající tříměsíční elektrická výstava ve vídeňské Rotundě skončila přes „kolosální návštěvnost“ deficitem 25 000 zlatých.³⁰ Snad právě srovnání s touto akcí bylo příčinou, že pořadatelé farmaceutické přehlídky nikdy oficiálně nezveřejnili počet návštěvníků. S jistou mírou nepřesnosti lze ale z příjmů ze vstupného vyvodit, že výstavu zhlédlo asi 9000 platících návštěvníků. To při trvání v délce 17 dnů znamená průměrnou denní návštěvnost více než 500 osob, což s ohledem na charakter oborové výstavy svědčí o značném zájmu veřejnosti nejen odborné.³¹

²⁸ Jednalo se vlastně o státní dluhopisy, emitované od roku 1880 s 4–5% výnosem – viz Jan KOLOUŠEK. *Cenné papíry, jich národohospodářský, veřejný a obchodní význam*. V Praze, 1909, s. 148–150.

²⁹ Na konci účetního roku 1883 tvořila aktiva spolku 32 500 zlatých v cenných papírech a 152 zl 63 kr na hotovosti, což znamená, že příjmy z výstavy rozhojnily spolkové jmění přibližně o 20 %. Viz účetní zpráva ve *Pharmaceutische Post*, 17, 1884, Nr. 8, s. 181–184.

³⁰ *Pharmaceutische Post*, 16, 1883, Nr. 51, s. 593–594. Internationale elektrische Ausstellung se konala v Rotundě od 16. srpna do 31. října 1883 a představila veřejnosti nejružnější elektrotechnická zařízení. Vyvolala obrovský zájem, jen v první den ji navštívilo 4000 osob. Viz zpráva o zahájení výstavy ve *Wiener Zeitung*, 1883, Nr. 187, s. 4 – dostupné on-line z <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?apm=0&aid=wrz&datum=18830817&seite=4> (21. 6. 2013). Podrobněji k obsahu *Das Vaterland*, 1883, Nr. 225, s. 1–2 – <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=vtl&datum=18830817&seite=1&zoom=33> (21. 6. 2013). Podle *Neue Freie Presse*, 1883, Nr. 6894, s. 2–3 – <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=18831105&seite=2&zoom=33> (21. 6. 2013) výstavu celkem zhlédlo 872 211 platících návštěvníků.

³¹ Odhad je podložen zprávou výkonného výboru o vyúčtování akce, v níž jsou uvedeny příjmy ze vstupného (stálo 30 krejcarů) ve výši 2738 zlatých a 90 krejcarů. Je nutno zohlednit krátkodobé zvýšení vstupného v první den a u příležitosti návštěvy císaře Františka Josefa I. Příjmy ze vstupného však dosáhly sotva poloviny zisků za pronájem výstavních míst. Pokladní zpráva byla otištěna v *Pharmaceutische Post*, 16, 1883, Nr. 51, s. 593–594.

Obsah výstavy

K účasti na výstavě se přihlásilo 288 vystavovatelů z řad soukromých osob a firem. Započteme-li různé vědecké a veřejné ústavy, muzea apod., dostaneme celkový počet 302 účastníků ze 17 zemí.³² Někteří z nich se přihlásili do více výstavních skupin, přičemž rozložení v nich bylo následující: I. skupina (nástroje a pomůcky) 12, II. skupina (literatura) 32, III. skupina (výrobní zařízení a stroje) 20, IV. skupina (veškeré vybavení pro lékárnictví) 43, V. skupina (drogy, chemické přípravky a farmaceutika vůbec) 172, VI. skupina (dějiny farmacie) 40. Největší zájem se tedy soustředil na prezentaci léčiv a léčivých přípravků, která byla dokonce rozčleněna do pěti sekcí. Proklamace mezinárodního charakteru výstavy byla naplněna, ačkoliv i s ohledem na dobové dopravní možnosti se vlastně jednalo o akci evropskou, s výjimkou Spojených států amerických a jednoho účastníka z tehdy portugalské Brazílie. Většina vystavovatelů pocházela z Rakousko-Uherska, bylo jich celkem 193, tedy asi 64 %. Následovalo Německo (39), Francie (26), Rusko (7), Švýcarsko a USA (6), Velká Británie a Španělsko (5), Itálie a Turecko (3), Norsko a Portugalsko (2) a po jednom zástupci přijelo z Belgie, Dánska, Nizozemska, Rumunska a Švédska.

Podceňovat nelze ani účast z českých zemí. Celkem výstavu obeslalo 42 korporací, firem i jednotlivců z Čech, Moravy a Slezska, což činí téměř 14 % celkového počtu. Zejména ve IV. a V. výstavní skupině byla jejich přítomnost silně patrná. Je ale nutno konstatovat, že aktivní účastníci se v naprosté většině rekrutovali z německojazyčných oblastí. Svou roli tu zřejmě hrály užší vazby na centrální rakouské farmaceutické společnosti.

Pro poznání vystavovaných objektů je prvořadým pramenem výstavní katalog, který byl s ohledem na návštěvníky vydán ještě před zahájením výstavy redakcí R. Godeffroye, H. Hegera, A. Hellmanna a F. Klingera.³³ V otázkách skutečného prostorového rozvržení a dalších podrobností ho výtečně doplňuje výstavní příloha časopisu *Pharmaceutische Post*.³⁴ Celkem se jedná o 180 stran

³² *Ausstellungs-Zeitung der „Pharmaceutischen Post“*, Nr. 3, s. 41–42 uvádí jiná čísla (267 zpoplatněných a 320 celkem), naše údaje se opírají o analýzu výstavního katalogu (viz níže).

³³ Tento tisk je mimořádně vzácný. Jediný dohledatelný exemplář s názvem *Catalog der ersten internationalen pharmaceutischen Ausstellung in Wien, August 1883* vlastní se signaturou 186194-B Rakouská národní knihovna (Österreichische Nationalbibliothek) ve Vídni.

³⁴ V průběhu srpna a září 1883 vyšlo celkem sedm čísel *Ausstellungs-Zeitung der „Pharmaceutischen Post“* a v září ještě tři dodatky (I., II., III. *Nachtrag zu den Berichten über die erste Internationale pharmaceutische Ausstellung in Wien, August 1883*, které byly distribu-

věnovaných výhradně výstavě, okolnostem jejího vzniku, aktualitám a informacím o vystavovatelích. Cenné jsou zejména rubriky »Procházka výstavou« (Ein Rundgang durch die Ausstellung), přinášející subjektivně laděné postřehy nadšeného „návštěvníka“ a »Křížem krážem výstavou« (Kreuz und Quer in der Ausstellung) se zprávami o vystavených předmětech a prezentujících firmách techničtějšího rázu.

Exponáty byly v budově rozčleněny pokud možno podle jednotlivých skupin. Hlavní sál, kterým se na výstavu vstupovalo, byl vyhrazen předmětům zapůjčeným různými úřady a institucemi, dále skupinám I., II. a VI. Pozornost zde poutala velká trojdílná lékárna patřící do výbavy polní nemocnice, kterou spolu s dalšími pomůckami poskytlo c. k. Vojenské lékárnické ředitelství (Militär-Medicamenten-Direction). Autor popisu zaznamenal, že je označena tehdy ještě ne zcela běžným „ženevským“ křížem. V první skupině se tu o pozornost ucházela vídeňská firma S. Plössl & Comp. s mikroskopy pro farmaceutické účely, cenami z jiných akcí již ověřený lihovo-rtuťový teploměr Heinricha Kappellera, Josef Leiter předváděl zařízení v podobě trubiček k ochlazování nemocných pomocí studené vody. O expozici VI. skupiny pojednáme samostatně níže.

Nepříliš sourodá společnost se shromáždila ve II. výstavní skupině, věnované farmaceutické literatuře. Zastoupeny byly všechny tři německojazyčné farmaceutické časopisy z Rakousko-Uherska, tedy Zeitschrift des Allgemeinen österreichischen Apotheker-Zeitung, Pharmaceutische Post i litoměřické Rundschau für die Interessen der Pharmacie, Chemie und verwandten Fächer. Dalšími vystavovateli byly nakladatelské domy Hartleben (chemicko-technologická knihovna) či Dr. Willmar Schwabe, specializující se na homeopatickou problematiku. Návštěvníci se mohli seznámit i se zahraniční lékopisnou literaturou. K vidění byla tři vydání švýcarského lékopisu, 6. vydání lékopisu Spojených států amerických a soupis britských neoficinálních léčiv a přípravků The Extra Pharmacopoeia londýnského farmaceuta Williama Martindala (1840–1902), jehož nové edice vycházejí dodnes. Českými příspěvky v této sekci byly práce Karla Láblera a Adolfa Vomáčky, které vystavili sami autoři.³⁵

Oba boční sály byly vyhrazeny exponátům V. skupiny, které poskytly návštěvníkům vhled do rozmanitého světa drog (léčiv) a chemických a farmaceutických přípravků. Firma Schimmel & Co. z Lipska zaujala barvitým světem

---

ovány předplatitelům mateřského časopisu bezplatně. O tento zdroj, pokud není uvedeno jinak, se opírá následující líčení.

³⁵ Viz *Catalog der ersten internationalen pharmaceutischen Ausstellung in Wien, August 1883*. Wien, 1883, s. 58–61, 136.

silic ve formě lihových roztoků (Oleum chamomillae aetherum) i krystalů. William Martindale, vystavující i ve II. skupině (viz výše), přijel osobně představit svoje nitroglycerinové přípravky ve formě tablet a čokoládových tabulek. Ženevská firma Sauter³⁶ prezentovala aplikační novinky jako duté čípky, vaginální globulky a tablety. Největší pozornost si však získala reliéfem Mont Blancu z mléčného cukru (laktózy) se zabudovaným hracím strojkem, který přehrával různé skladby. G. Hell & Comp. z Opavy zaujal vakuově vyráběnými extrakty, které touto technologií připravoval jako první v mocnářství. Americká firma Parke, Davis & Co. přivezla nové drogy, které se recentně uplatnily v USA a Velké Británii. Vídeňský H. Falkner názorně předváděl lisování medicínálních olejů studenou cestou. Basilejský lékárník Albert Huber vystoupil s komprimovanými lékovými formami, vyráběnými údajně stroji zdokonalené konstrukce, vyvinutými jeho závodem. Lisy na čípky ani na tablety, umožňující údajně současné zhotovení 30 kusů, však nepředvedl z důvodu neexistence patentové ochrany ve Švýcarsku.³⁷ Efektivní přehlídku drog vystavila firma Franz Wilhelm & Comp. Návštěvníci mohli zhlédnout hrudku Aloe hepatica balenou v opičí kůži, Radix ipecacuanhae v bývolí kůži, indiánský šípový jed kurare³⁸ v malé hliněné lahvičce a mnoho dalších léčiv. Zvláštní pozornost přitahovala lidská hlava jako ukázka pravé egyptské mumie. Lublaňský lékárník Julius von Trnkoczy představil antiastmatické konopné cigarety, jimiž se snažil prosadit na trhu po zákazu dovozu tohoto zboží z Francie. Největšího uznání v této výstavní skupině se ale dostalo expozici

³⁶ Podnik založil 1873 Albert Sauter a zabýval se tzv. “pharmacie élégante“, tedy výrobou zlatem, stříbrem nebo čokoládou potahovaných pilulek, barevných dražé, želatinových kapslí atd. Roku 1882 začala firma produkovat komprimované lékové formy, především pastilky a později duté čípky. Viz Hartmann RORDORF. *Ueber die Entwicklung der chemisch-pharmazeutischen Spezialitäten-Industrie in der Schweiz 1875–1925*. Wohlen, 1927, s. 13–15.

³⁷ Huberova lékárna byla ve vlastnictví rodiny od roku 1692, Albert Huber však tradici ukončil, když ji v říjnu 1887 prodal a sám obrátil svůj zájem od farmacie k právu. Viz Jonathan MINDES. Die Huber'sche Apotheke in Basel. In Hans HEGER (Hrsg.). *Apothekenbilder von Nah und Fern*. Wien, 1896, s. 99–101, též Josef Anton HÄFLIGER. *Das Apothekenwesen Basels*. [Mittenwald, 1938], passim.

³⁸ Kurare bylo v evropské odborné literatuře známé od poloviny 16. století. V 19. století bylo zjištěno, že účinnou látkou jedu jsou alkaloidy, ovšem jejich izolace se zdařila až od roku 1895. Do druhé světové války jich tak bylo známo na 70. V době konání výstavy byla diskutována možnost využití kurare pro léčbu tetanu. Viz Wolfgang-Hagen HEIN. The history of curare research. In Wolfgang-Hagen HEIN (ed.). *Botanical Drugs of the Americas in the Old and New Worlds* (= Veröffentlichungen der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie, Neue Folge, Band 53. Stuttgart, 1984, s. 43–49.

drážďanské firmy Gehe & Comp., která předvedla jak moderní chemicko-farmaceutické preparáty jako alkaloidy (atropin, ergotinin), tak i podnikovou sbírku vzácných drog. Kvitováno nejen odbornou veřejností bylo, že firma dobrovolně (patrně s ohledem na budování dobrého jména) všechny exponáty proclila a své výrobky uvedla v cenách rakouské měny. Hodnota vystavených předmětů byla ohromná, kvůli extrémně drahým alkaloidům (gram ergotininu přišel na 120 zlatých) byla pojištěna na 45 000 marek.

Z exponátů V. skupiny lze vyčlenit relativně samostatnou oblast zahrnující z dnešního pohledu potravní doplňky a dietní přípravky. Velké zastoupení tu měla medicínální vína, považovaná tehdy ovšem za léčivé přípravky a jako taková uváděná i v lékopisech.³⁹ Jednalo se o vína španělská (dovozce Dr. Convall Spatzier z Krnova, Viñador), řecká (Josef Archleb z Dobrušky) či železitá čínská vína (Gustav Adolf Kamner). Bohatá byla prezentace minerálních vod. Svou činnost tu pyramidou z lahví a solnými krystaly představovala karlovarská městská obec. Širší paletu produktů ovšem uvedla firma Mattoni. Kromě minerálky z Kyselky (Kysibl, Gießhübel) to byly i Kysibelské pastilky na zažívání, rašelinové extrakty a minerální soli. Železité vody a šumivé nápoje vystavil rovněž liberecký lékárník Ludwig Hlasiwetz. Celkem se v této sekci účastnilo 10 vystavovatelů z českých zemí. Velká budoucnost čekala výživové přípravky. Představen byl Leubeho-Rosenthalův masový roztok jako šetrná výživa zvláště pro pacienty s nemocným žaludkem, vídeňská firma Charles Cabos vystavila dětskou výživu, dále suchary a chléb pro osoby s žaludečními chorobami. Značná pozornost byla věnována Liebigovu masovému extraktu, jehož přednosti byly zájemcům zevrubně vylíčeny ve výstavním časopise.⁴⁰ Medicínální využití kumysu publiku prezentoval ústav M. Lojowského z haličské Jaroslavi. Podle dobového názoru měla pitná kúra napomáhat léčení chorob dýchací soustavy. Několik dalších firem předvedlo speciální dětskou výživu, výrobky z čokolády a sladového extraktu.

V zimní zahradě, která tvořila zadní trakt budovy, byly vystaveny exponáty III. a IV. skupiny. Vídeňská firma F. A. Wolff & Söhne předvedla různé parní a destilační stroje a zařízení upravené pro velké farmaceutické provozy i malé laboratoře. Jako novinku vlastní konstrukce vystavil Theodor Keil z Halle zařízení

³⁹ Tehdy platný rakouský lékopis uvádí *Vinum colchici* a *Vinum stibiato-tartaricum* – *Pharmacopoea austriaca, Editio VI*. Viennae, 1869, s. 218–219. Přehled oficiálních vín konce 19. století podává Joachim WIEGERT. *Anfangsprobleme der Nahrungsmittelchemie in Deutschland unter besonderer Berücksichtigung pharmazeutischer Verhältnisse* (= Veröffentlichungen aus dem Pharmaziegeschichtlichen Seminar der Technischen Universität Braunschweig, Band 15). Braunschweig, 1975, s. 125–130.

⁴⁰ *Ausstellungs-Zeitung der „Pharmaceutischen Post“*, Nr. 4, s. 79–88.

pro výrobu tekutin s obsahem kyseliny uhličité, využitelné pro přípravu syčených minerálních vod. Jednu z vůbec největších expozic výstavy připravila vídeňská firma Stefan Baumann. Návštěvníci tu mohli spatřit prakticky kompletní strojní a přístrojové vybavení lékárenského a laboratorního provozu, od destilačních přístrojů přes pilulkovnice, lisy na oleje a tinktury po raznice náplastí, injekční stříkačky i stroje na sodovku. Uznání kolegů si vysloužil francouzský lékárník Casimir Masse, který vůbec poprvé vystavil míchačku masť a emulzí vlastní konstrukce.

Z nepřehledného množství objektů IV. výstavní skupiny vynikala firma Antona Schmidta z Velkých Losin, představující jako jediný výrobce v Rakousku-Uhersku chemicky čistý filtrační papír. Několik výrobců vystavilo váhy a závaží, a to jak běžné lékárnické a osobní (firma J. Florenz z Vídně), tak i technologicky vyspělejší analytické váhy s konstantní odchylkou (A. Verbeek & Peckholdt z Drážďan). Velká konkurence panovala v oblasti vybavení lékáren nábytkem, stojatkami a jinými nádobami a pomůckami. Mezi ostatními nezapadla pražská firma Karla Frankeho. Zájmu se těšily dosud ne zcela obvyklé obaly z plechu, které představil Franz Rus z Prahy. Na jeho případu lze doložit praktické dopady výstav. S technologií výroby plechových obalů se seznámil na světové výstavě v Paříži v roce 1878 a na vídeňskou farmaceutickou přehlídku přijel již jako představitel zavedené firmy. Poprvé se na výstavní akci objevil nový typ hoblinového uzávěru lahví s cínovým přebalem. Dřevěná mezivrstva měla zabránit reakci obsahu s uzávěrem, což se výrobce Spanpfropfenfabrik z Neulengbachu snažil zdůraznit jako zvláště výhodné pro farmaceutické produkty.

Závěrem můžeme ještě uvést jednu novinku, a to vylepšený strojek na uzavírání škrobových tobolek. Zařízení sestrojil nedávno zesnulý rakouský lékárník Josef Fasser. Také v tomto případě bylo na stránkách výstavního listu vyjádřeno uspokojení nad domácím původem vynálezu. I na jiných místech je patrné soupeření se zahraniční farmacií, směřované především proti produktům francouzským,⁴¹ či potřeba „uvést na pravou míru“ informace o původu některých technologických postupů (např. lisu na komprimované lékové formy). Právě v této části výstavy bylo největší zastoupení z Čech a Moravy, včetně jmenovaných se tu účastnilo 14 vystavovatelů.

⁴¹ K francouzské účasti na mezinárodních farmaceutických výstavách v letech 1883, 1896 a 1913 viz Otto NOWOTNY. *Die Pharmazie Frankreichs bei den internationalen pharmazeutischen Ausstellungen in Österreich*. In Wolfgang-Hagen HEIN – Karlheinz BARTELS (Hrsg.). *Die Vorträge der Hauptversammlung in Paris 1973* (= Veröffentlichungen der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie, Neue Folge, Band 42). Stuttgart, 1975, s. 125–130.

Dějiny farmacie na výstavě

Farmacie jako obor lidské činnosti na pomezí vědy, živnosti a v nejširším slova smyslu umění⁴² vždy produkovala mimoděk řadu specifických artefaktů. Důležitou pohnutkou pro uchovávání těchto památek bylo jejich chápání jako distinktivního prostředku sloužícího k sebeidentifikaci a vymezení farmacie vůči dalším zdravotnickým a přidruženým profesím (lékařům, ranhojičům, materialistům, v době konání výstavy aktuálně drogistům). Právě proto byl na výstavě kladen důraz na prezentaci dějin oboru a tomuto obsahu byla vyhrazena samostatná výstavní skupina. Její místo v programu výstavy bylo schváleno již na prvním zasedání výkonného výboru 10. února 1883, kde byl také skupinovým komisařem jmenován A. P. Hellmann. Přihlášky exponátů zřejmě neprobíhaly příliš uspokojivě, proto byly v průběhu května zveřejněny nejméně dvě výzvy k účasti, adresované stavovským korporacím i jednotlivým kolegům.⁴³ Vystavovatelé v VI. sekci byli navíc osvobozeni od poplatků a lhůta přihlášek jim byla posunuta až do konce června.

Žádost nezůstala oslyšena a nakonec se ve skupině účastnilo 40 vystavovatelů.⁴⁴ Kromě rakousko-uherských farmaceutických spolků a grémií se podařilo získat mnoho dalších institucí. Účastnila se vídeňská univerzita (farmakognostická sbírka⁴⁵), knihovna kolegia lékařů (Bibliothek des Doctoren-Collegiums), ministerstvo války (vojenská léčiva), Orientalisches Museum⁴⁶ (sbírka drog z Dálného

⁴² Zde nám samozřejmě v žádném směru nejde o definici oboru, který je v nejširším smyslu zdravotnickou disciplínou vědecky i prakticky zabezpečující léčivé přípravky pro pacienty. Odborná i obchodní složka byla v činnosti farmaceutů přítomná od samých počátků a zvláštní činnosti související s přípravou byly historicky chápány jako svébytné umění, pro něž se vžil pojem *ars pharmaceutica*.

⁴³ *Pharmaceutische Post*, 16, 1883, Nr. 20, s. 232, a Nr. 22, s. 254.

⁴⁴ Zprávy o účasti institucí přinášela s předstihem *Pharmaceutische Post*, 16, 1883, Nr. 26, s. 291–292, Nr. 29, s. 326–330.

⁴⁵ Sbírkou založil pro didaktické účely v polovině 19. století přednosta univerzitního Institut für Pathologie und Pharmakologie Karl Damian von Schroff (1802–1887). V době výstavy měla více než 6000 položek. Viz Marietta HAUSKNOST. Die Drogen-sammlung des Institutes für Pharmakognosie der Universität Wien. *Österreichische Apotheker-Zeitung*, 34, 1980, Nr. 37, s. 680–685, srov. též Kurt GANZIGER. Die Sammlung Martius am Pharmakognostischen Institut der Universität Wien. *Österreichische Apotheker-Zeitung*, 16, 1962, Folge 2, s. 19–24.

⁴⁶ Muzeum vzniklo roku 1875 jako důsledek vídeňské světové výstavy 1873. Zaměřovalo se převážně na obchodní styky Rakousko-Uherska s asijskými zeměmi. V roce 1887 bylo přetvořeno v Österreichisches Handelsmuseum. Viz Klemens HONEK. Universitätsbibliothek der Wirtschaftsuniversität. In Bernhard FABIAN (Hrsg.). *Handbuch*

východu), c. k. dvorská lékárna,⁴⁷ dvorská knihovna a mnoho dalších. Díky zásluhy sekretáře H. Hegera zapůjčilo norimberské Germanisches Nationalmuseum svou historickou farmaceutickou sbírku.⁴⁸

Samotná expozice historické sekce se snažila dát řád různorodým objektům, které měly doložit starobylost profese. Atraktivní podívanou byla především Alte Apotheke, rámovaná prostředím barokní lékárny 18. století z Rossau. Vystaveno bylo mnoho hmoždírů, stojatek a nádob na theriaky, někdy i s původními obsahy. Iluzi dobové lékárny pomáhaly vytvářet žánrové malby a fotografie (mezi nimi i klatovské barokní lékárny). Kromě běžných výrobních pomůcek jako pilulkovnic byla náznakem zpřítomněna i alchymistická laboratoř. Na táře uprostřed expozice byla k vidění ojedinělá sbírka 68 původních receptů z 18. století z kláštera klarisek v Českém Krumlově.⁴⁹

Poučení návštěvníci mohli obdivovat vzácné písemné a tištěné doklady týkající se farmacie. Vídeňské hlavní grémium vystavilo několik císařských patentů. Tisky Avicennových a Hippokratových děl z 16. století zapůjčilo Wiener medicínske Doctoren-Collegium, které dále předvedlo autentický Paracelsův prsten s dokladem pravosti. AŮAV přispěl kompletní řadou vídeňských (rakouských) dispensatorií 18. století a lékárnických sazeb. Ze sbírek knihovny a archivu města

---

der historischen Buchbestände in Deutschland. Hildesheim, 2003. Dostupné z [http://fabian.sub.uni-goettingen.de/?Wirtschaftsuniversitaet_\(Wien\)](http://fabian.sub.uni-goettingen.de/?Wirtschaftsuniversitaet_(Wien)) (13. 6. 2013). Zde je nutno chápat dobový termín obchodní muzeum jako typ instituce zřízené za účelem podpory obchodu, informující o daných lokalitách, zřizující vzorkové sklady a jen občas pořádající odborné výstavy – srov. Antonín PIMPER. *Národohospodářská čítanka*. V Praze, 1930, s. 155.

⁴⁷ K historii dvorské lékárny, počínající roku 1744, viz Alois KREMEL. Die kaiserl. u. königl. Hofapotheke in Wien. In Hans HEGER (Hrsg.). *Apothekenbilder von Nah und Fern*. Wien, 1896, s. 1–4.

⁴⁸ Muzeum bylo založeno roku 1852 a mělo dokumentovat německou kulturní činnost. Právě od roku 1883 tu začalo péčí pozdějšího významného historika farmacie Hermanna Peterse vznikat oddělení dějin farmacie – viz Wolfgang SCHNEIDER. Gründung und Aufbau des pharmaziegeschichtlichen Museums in Nürnberg durch Hermann Peters. In *Festschrift zum 65. Geburtstag von Georg Edmund Dann am 22. Juli 1963* (= Veröffentlichungen der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie e. V., Neue Folge, Band 22). Stuttgart, 1963, s. 133–151. Vhled do farmaceutických sbírek této instituce poskytuje obrazová publikace Fritz FERCHL. *Deutsche Apotheken-Alterthümer*. Nürnberg, 1936.

⁴⁹ Sestry klarisky (Ordo S. Clarae) byly v Českém Krumlově usazeny od 2. poloviny 14. století a jejich klášter byl zrušen roku 1782. Srov. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha, 1997, s. 133–134, 206–208.

Vídňě pocházel významný císařský lékárnický řád z roku 1564⁵⁰ a další listinný a aktový materiál. Vystavovatelům se podařilo shromáždit vskutku reprezentativní sbírku tištěných dokladů lékárnické profese, sahající od inkunábulí herbářů 15. století z vlastnictví dvorské knihovny (K. k. Hof-Bibliothek) ve Vídni po odbornou literaturu 18. a 19. století. Nemuselo přitom jít jen o instituce, kupříkladu advokát Joseph Bonaventura Holzinger ze Štýrského Hradce zapůjčil úctyhodnou kolekci 48 starých tisků (a vlastní pojednání o obchodu s bylinami a jedy).⁵¹ Jindřichohradecký lékárník Ernest Ebenhöch (1815–1886) v této sekci vystavil rovněž vlastní rukopisnou studii o lékárenských sazbách v Čechách, což je jedna z mála dochovaných stop této práce.⁵² Dlužno dodat, že větší zájem u laického publika budily dva kořeny mandragory oblečené v kabátčích z majetku c. k. dvorské knihovny, prý pozůstatek jednoho čarodějnického procesu. Prostředí této části výstavy dotvářelo velké množství exotických léčiv, semen rostlin, farmakognostických preparátů a herbářů.

⁵⁰ V textu *Ausstellungs-Zeitung* je chybně uvedeno vročení 1563, ale jedná se o lékárnický řád vydaný Ferdinandem I. pro Vídeň 12. června 1564. Byla to vůbec první regulace vídeňského lékárnictví, která vznikla po neúspěšných pokusech ze strany lékařské fakulty tamní univerzity, vídeňské městské rady a lékárnictva, vlekoucích se již od roku 1405. Řád ovlivňoval zákonodárství dané oblasti v habsburských zemích až do 18. století. Viz Josef NOGGLER. *Die Wiener Apothekerordnungen 1564–1770*. In *Die Vorträge der Hauptversammlung der Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie Stuttgart 16. bis 18. Juni 1936*. Mittenwald, [1936], s. 27–46, kde je na stranách 39–46 in extenso přetištěn. K vývoji lékárnických řádů srov. Alfred ADLUNG. *Vergleichende Zusammenstellung der ältesten deutschen Apothekerordnungen*. Mittenwald, 1931.

⁵¹ *Catalog der ersten internationalen pharmaceutischen Ausstellung in Wien, August 1883*. Wien, 1883, s. 115–135, 137–139.

⁵² Ve výstavním katalogu popsáno jako „Ein handschriftliches Werk: Die Arzneitaxen in Böhmen sammt der ältesten Apotheker-Ordnung vom Jahre 1592. Als Beitrag zur Geschichte der Preise, der Heilkunde und des Apothekerwesens. Von Ernest Ebenhöch, Apotheker in Neuhaus.“ – *Catalog der ersten internationalen pharmaceutischen Ausstellung in Wien, August 1883*. Wien, 1883, s. 120. Tutéž práci vystavil autor již na světové výstavě ve Vídni v roce 1873, kde byla vyznamenána medailí Za zásluhu (Verdienst-Medaille) – srov. *Pharmaceutische Post*, 13, 1880, Nr. 12, s. 260. Rukopis je dnes údajně uložen v Národní knihovně v Praze – srov. Václav RUSEK. Příspěvek k vývoji farmaceutické historiografie v Českých zemích. *Dějiny věd a techniky*, 25, 1992, čís. 1, s. 19.

Výstava jako společenská událost

Jedním z cílů akce bylo kromě představení soudobé úrovně oboru v co možno největší úplnosti také navázání osobních kontaktů mezi domácími a zahraničními účastníky i návštěvníky. Na opatrné dotazy z lékárnické veřejnosti, je-li vhodné navštívit výstavu s rodinnými příslušníky, reagovali organizátoři prohlášením, že je přímo žádoucí přivést i manželky a dcery, aby podpořily společenský ruch. Jako na další lákadlo tehdejší Vídně bylo upozorněno na chystanou elektrickou výstavu (*Internationale elektrische Ausstellung*).⁵³ Zcela záměrně také oba nejvýznamnější farmaceutické spolky a spolupořadatelé výstavy, Rakouská farmaceutická společnost a Všeobecný rakouský spolek lékárníků, načasovali do doby konání přehlídky své valné hromady.⁵⁴

Kromě běžného kolegiálního setkávání ale měla akce i mnohem formálnější rovinu. Slavnostního zahájení výstavy 11. srpna se účastnila řada významných hostů. Mezi nimi byl například děkan lékařské fakulty vídeňské univerzity Augustin Vogl, ministr války Artur Maximilian von Bylandt-Rheidt či zástupce starosty města Vídně Johann Prix. Protektor výstavy arcivévoda Karel Ludvík, který právě dlel v lánách, se nechal zastoupit ministrem kultu a vyučování Sigismundem Conradem von Eybesfeld. Po úvodních projevech prezidenta výstavy Antona von Waldheima, zástupce protektora a vídeňského místostarosty si oba ministři v doprovodu organizátorů více než dvě hodiny prohlíželi expozici a stali se tak vlastně prvními návštěvníky.⁵⁵

Osobní účastí poctilo výstavu hned několik příslušníků panujícího rodu, v poslední den pak konečně i protektor Karel Ludvík, který se nejen důkladně seznámil s obsahem výstavy, ale byl mu i formálně vzdán dík za záštitu, kterou akci poskytl. Společensky nejvýše postaveným hostem však byl sám rakousko-uherský panovník. Císař František Josef I. přijel v horký pátek 23. srpna a výstavní tisk zdvořile ocenil jeho živý zájem o veškeré exponáty. Jako laického pozorovatele ale mocnáře zaujala přece jen nejvíce historická sekce a zvláštní potěšení mu přinesl zmíněný exponát firmy Sauter, model Mont Blancu z laktózy,

⁵³ Tak Gustav Hell v březnu 1883 v *Pharmaceutische Post*, 16, 1883, Nr. 14, s. 160. Viz též pozn. 30.

⁵⁴ 22. valná hromada AÖAV proběhla 21. srpna 1883 – viz zpráva v *Zeitschrift des Allgemeinen österreichischen Apotheker-Vereines*, 21, 1883, Nr. 26, s. 410–420, Nr. 27, s. 428–431. Šestá řádná valná hromada ÖPhG se konala ve dnech 23.–25. srpna 1883 – viz zpráva ve *Pharmaceutische Post*, 16, 1883, Nr. 36, s. 405–409, Nr. 37, s. 413–424, Nr. 38, s. 434–436.

⁵⁵ Popis slavnostního otevření výstavy v *Ausstellungs-Zeitung der „Pharmaceutischen Post“*, 1883, Nr. 2, s. 18–21.

když zjistil, že hrací strojek uvnitř hory má v repertoáru i rakouskou hymnu. S jistým smyslem pro humor se vládce národů nechal zvážit na sedací váze firmy Florenz, přičemž byl zaznamenán výsledek 65 kilogramů. Dlužno dodat, že vzácné návštěvy pohotově využili pořadatelé a zvýšili vstupné více než trojnásobně z 30 krejcarů na zlatku.⁵⁶

Společenské povinnosti čekaly na organizátory i po skončení výstavy. Prezidentu Waldheimovi a jeho zástupci Hellmannovi udělil 3. září audienci František Josef I. Znovu mu jménem výkonného výboru poděkovali a předali album s fotografiemi výstavy. O den později uvedení zástupci spolu s komisařem Godeffroyem navštívili protektora výstavy arcivévodu Karla Ludvíka a kromě díky ho požádali o účast na slavnostním předávání cen.

Slavnost se jako vyvrcholení společenské části programu uskutečnila měsíc po skončení výstavy 28. září 1883 v muzejním sále sídla AÖAV. Zúčastnil se jí předlitavský premiér Eduard Taaffe, zástupci dalších ministerstev, úřadů a institucí, které se nějakým způsobem podílely na výstavě, a značný počet lékárníků z Vídně i provincií. Čestný úkol předání cen připadl protektorovi výstavy, arcivévodovi Karlu Ludvíkovi.⁵⁷ Z posuzování byly vyloučeny vystavující instituce, úřady i firmy spojené s členy poroty. Ta se řídila reglementem, který byl schválen již 11. července na zasedání velkého výstavního výboru. Nejvyšším oceněním bylo čestné uznání, určené pro nejlepší, mimořádné či nejdokonalejší exponáty. Diplom pro zlatou medaili obdrželi vystavovatelé různých vynálezů, vylepšení a elegantních provedení. Záslužné počiny v oblasti farmacie a příbuzných oborů měly být vyznamenány diplomem stříbrné medaile. Porota se skládala celkem z 36 osob, které rozděleny do skupin posuzovaly jednotlivé výstavní sekce. Samotné hodnocení proběhlo mezi 15. a 20. srpnem, krátce nato byly výsledky zveřejněny ve výstavním časopise.⁵⁸ Oceněno bylo 180 vystavovatelů, z toho čestným uznáním 27, zlatou medailí 67 a stříbrnou medailí 86.⁵⁹ Kromě

⁵⁶ Císařovu návštěvu vylicily *Ausstellungs-Zeitung der „Pharmaceutischen Post“*, 1883, Nr. 5, s. 98–100.

⁵⁷ Této události byly věnovány poslední strany speciální výstavní přílohy listu *Pharmaceutische Post*, tvořící tzv. III. *Nachtrag zu den Berichten über die erste Internationale pharmaceutische Ausstellung in Wien, August 1883*, s. 177–178.

⁵⁸ Reglement poroty a seznam nominantů ve *Pharmaceutische Post*, 16, 1883, Nr. 29, s. 328–330, týž reglement a konečný soupis posuzovatelů v *Ausstellungs-Zeitung der „Pharmaceutischen Post“*, 1883, Nr. 1, s. 8–9. Jediným členem z českých zemí byl lékárník Eduard Janota (1828–1910) ze Sokolova.

⁵⁹ Úplný výčet oceněných podaly *Ausstellungs-Zeitung der „Pharmaceutischen Post“*, 1883, Nr. 4, s. 73–77.

uznání kolegů a zvýšení prestiže byly běžně tyto pocty užívány komerčně v reklamách. Zdatnější firmy dokázaly dokonce reagovat tak rychle, že svůj úspěch inzerovaly již v září 1883. Předáním diplomů zástupcům oceněných firem i jednotlivcům tak první mezinárodní farmaceutická výstava skončila.

Ohlasy a význam výstavy

Coby první událost takového rozsahu v oblasti farmacie přirozeně přitahovala výstava pozornost dobového tisku. Pomineme-li noticky ve vídeňských denících, byli o akci informováni hlavně čtenáři odborných farmaceutických listů. Uznání si organizátoři vysloužili u redaktorů *Pharmaceutische Zeitung*, kde vyšla o akci dvoudílná reportáž.⁶⁰ S výstavou spojený časopis *Pharmaceutische Post* s uspokojením kvitoval, že o akci zpravoval londýnský *The Pharmaceutical Journal* a sebrané články dokonce později vyšly jako separát pod názvem *Report on the First International Pharmaceutical Exhibition, Held in Vienna*.⁶¹

Bylo by možné, avšak ne příliš účelné, snašet další doklady zahraničního zájmu o výstavu, pro nás je však významnější její ohlas v Čechách. Zcela za svou přijal výstavu teprve druhým rokem existující *Časopis českého lékárnictva*. Vedle nadšené pochvaly celé akce⁶² seznámil české čtenáře s obsahem výstavy lékárník Karel Schürer.⁶³ Německé lékárníky pak ještě precizněji v litoměřickém

⁶⁰ *Pharmaceutische Zeitung*, 28, 1883, Nr. 66, s. 529–530, Nr. 67, s. 538. Je však nutno zmínit i to, že o farmaceutické výstavě, která se v září konala ve Wiesbadenu u příležitosti 12. valné hromady *Deutscher Apothekerverein*, informovaly obsírněji. Tato výstava neměla ambici představit komplexně celý obor, jednalo se spíše o komerčně orientovanou přehlídku firem – srov. *Pharmaceutische Zeitung*, 28, 1883, Nr. 72, s. 579–581.

⁶¹ *Pharmaceutische Post*, 16, 1883, Nr. 43, s. 558.

⁶² Otto SCHREIBER. O prospěchu farmaceutické výstavy. *Časopis českého lékárnictva*, 2, 1883, s. 298–299, 311–312. Autor této stati (1854–1928) byl později aktivní v pražské Farmaceutické společnosti a autorsky se podílel na jejím nejvýznamnějším vydavatelském počínu – *Lékařnické učebnici* (1899), pro niž zpracoval dějiny a praktickou farmacii.

⁶³ Karel SCHÜRER. Z první mezinárodní výstavy farmaceutické. *Časopis českého lékárnictva*, 2, 1883, s. 264–265, 281–283, 300–301, 313–314. Karel Schürer (1861–1952) byl v 80. a 90. letech 19. století redaktorem *Lékařnického kalendáře*, napsal několik odborných textů, ale zdaleka nejvýznamnější je jeho působení podnikatelské. Schürer vybudoval úspěšnou firmu zabývající se vybavováním lékárenských officín. V knihovně Českého farmaceutického muzea v Kuksu se pod signaturou HK9147 dochoval jeho vlastní podepsaný exemplář svázaného výstavního speciálu *Ausstellungs-*

Rundschau informoval rozsáhlým seriálem redaktor Adolf Vomáčka.⁶⁴ Na půdě pražské Farmaceutické společnosti o akci referoval 24. října 1883 její předseda a vinohradský lékárník Jan Šafránek.⁶⁵ Dojem, který výstava v českém prostředí zanechala, časem nevypřchal, a tak se hostitelkou druhé mezinárodní výstavy stala v roce 1896 Praha.

Závěrem se můžeme pokusit shrnout význam celého podniku. Předně lze konstatovat, že přinejmenším z pohledu organizátorů se jednalo o akci úspěšnou. Podařilo se v úplnosti představit obor od surovinových základů (léčiva, drogy), přes složku výrobní (stroje a zařízení) až po práci vědeckou (literatura). Finanční profit byl rovněž velkým kladem. Bylo by sice možné kritizovat některé jednotlivosti v koncepci, jako výlučně domácí pojetí historické části expozice nebo fakt, že proklamovaný mezinárodní rozměr výstavy ve skutečnosti znamenal, že rakousko-uherské a německé vystavovatele nikoliv reprezentativně doplňovali Francouzi a dále už jen jednotlivci z dalších zemí, ale zaměříme se na pozitivní aspekty. Výstava byla první možností na jediném fóru konfrontovat stav oboru v jednotlivých zemích. Předvedla míru konkurence hlavně v V. výstavní skupině, kde se již projevila nastupující síla chemických přípravků. Pro běžné lékárníky byla jistě nejen obchodně lákavá možnost spatřit rozmanitost nabídky vybavení oficín, obalového materiálu a nejrůznějších pomůcek. Pro farmaceutickou technologii pak měla akce velký význam jako příležitost propagovat

---

-Zeitung der „Pharmaceutischen Post“. Srov. též Václav RUSEK – Vladimír SMEČKA. *České lékárny*. Praha, 2000, s. 92–93, 108, dále Emil ŠEDIVÝ. Ph. Mr. Karel Schürer. *Časopis československého lékárnictva*, 2, 1921, č. 17, s. 151–153, a Zdeněk HANZLÍČEK. Redaktoři Časopisu českého lékárnictva. *Československá farmacie*, 31, 1982, čís. 3–4, s. 100–101.

⁶⁴ Adolf VOMÁČKA. Internationale pharmaceutische Ausstellung. *Rundschau für die Interessen der Pharmacie, Chemie und der verwandten Fächer*, 9, 1883, Nr. 25, s. 521–524, Nr. 26, s. 549–552, Nr. 27, s. 565–569, Nr. 28, s. 586–590, Nr. 29, s. 609–612, Nr. 30, s. 631–633. Adolf Vomáčka (1856–1919) byl farmaceut, majitel Vomáčkovy obchodní společnosti, v letech 1882–1897 redaktor *Rundschau für die Interessen der Pharmacie, Chemie und verwandten Fächer*, roku 1882 se stal prvním redaktorem Časopisu českého lékárnictva. Je autorem několika příruček z oblasti lékařské praxe, volně prodejných léčiv a farmaceutické legislativy. Viz Jan BABICA – Václav RUSEK – Ladislav SVATOŠ. Redaktor a odborný spisovatel Adolf Vomáčka (1856–1919). *Praktické lékárenství*, 10, 2014, 3 (v tisku) a Zdeněk HANZLÍČEK. Redaktoři Časopisu českého lékárnictva. *Československá farmacie*, 31, 1982, čís. 3–4, s. 97.

⁶⁵ Emil Josef ŠEDIVÝ. *Dějiny Farmaceutické společnosti v Praze*. V Praze, 1896, s. 45.

a širěji obeznámit odbornou veřejnost s novými aplikačními formami a zařízeními k jejich přípravě. Zde se jednalo hlavně o komprimované formy (tablety) a škrabkové tobolky, které se brzy staly běžným sortimentem. Poněkud přehnané by asi bylo soudit na přímý vliv historické části expozice na rychle se rozvíjející oblast farmaceutické historie,⁶⁶ ale přinejmenším synergické působení s jinými faktory nelze vyloučit.

První mezinárodní farmaceutická výstava ve Vídni ukázala životaschopnost myšlenky takové přehlídky. Již v roce 1896 bylo v Praze uspořádáno její pokračování a po třiceti letech se vrátila znovu do Vídně. Tyto akce přilákaly daleko více účastníků i návštěvníků a sledovaly částečně i jiné cíle. V dalším období farmacie čelila jiným výzvám, které pokračování v nastoupené cestě zabránilo.

Summary

The paper covers the preparation for and realization of the First International Pharmaceutical Exhibition. On the basis of information about its organizers, the level of pharmacy in Austria-Hungary is captured. The Austrian Pharmaceutical Society and the General Austrian Society of Pharmacists were the most important associations, which established many individual specialized departments. Via a description of exhibits, an idea of contemporary drug production, technological innovations, and above all implementation of compressed dosage forms (tablets, suppositories) and cachets is given. Special attention is aimed at the history of

⁶⁶ Náhledy do dějin byly často součástí odborných publikací, nicméně právě v 70. – 80. letech 19. století se formovala první generace historiků farmacie německojazyčné oblasti, jako byli Julius Berendes (1837–1914), Hermann Peters (1847–1920) a Hermann Schelenz (1848–1922). Viz Georg Edmund DANN. *Einführung in die Pharmaziegeschichte*. Stuttgart, 1975, s. 89–96. Patrně vůbec první přednášky z dějin farmacie (přesněji farmaceutické chemie) měl roku 1873 na univerzitě ve Greifswaldu Hugo Schwanert (1828–1902) a doložitelně je navštěvoval právě Schelenz, autor průkopnického díla *Geschichte der Pharmazie* (Berlín, 1904) – srov. Christoph FRIEDRICH. *Pharmaziegeschichte als Lehrfach zu Ende des 19. Jahrhunderts*. Ein Schelenz-Autograph aus dem Jahre 1873. *Geschichte der Pharmazie. Deutsche Apotheker-Zeitung Beilage*, 42, 1990, Nr. 3, s. 26–28. V Rakousku-Uhersku se o rozvoj dějin farmacie zasloužil jeden z organizátorů výstavy Hans Heger, který poskytl prostor historickým tématům na stránkách listu *Pharmaceutische Post*. Definitivně se obor etabloval až roku 1923, kdy získal docenturu na Universität Innsbruck Ludwig Winkler. Viz Otto NOWOTNY. *Die Entwicklung der Pharmaziegeschichte in Österreich*. *Österreichische Apotheker-Zeitung*, 22, 1968, Nr. 21, s. 303–306.

pharmacy, which had a separate section at the exhibition. The profit from the exhibition was donated to the supportive society of pharmacists, named Hygiea. The exhibition was the first of three events of this kind held before World War I. This tradition never continued later.

Author's address:

České farmaceutické muzeum, středisko UK
v Praze, FarmF v Hradci Králové
Hospital č. 81
544 43 Kuks